

MÁRAI SÁNDOR:

HAMU ÉS LÉLEK

Az érkezést követő órákban városokat nemcsak földrajzi helyzetük, és építészeti vagy gazdasági jellegük szerint érzékel az utas. Minden városnak van valamilyen csalhatatlan ismertető jele és sajátága, amiről nem ad hírt az útikönyv. Egyik arról híres, hogy jókedvű, másiknak levegőjén érzik, hogy itt szeretnek politizálni, harmadiknak a könyvtárnál és templomnál híresebb jellegzetessége, hogy kitűnő füstöltoldalt lehet itt kapni. Marosvásárhelyen az utast más érdekli. Főtere után alföldies, környéke szerint felvidékiek. De ami jellemzi, hogy

Vásárhelynek lelke van

s ez a lélek sugárzik. Egyszer meg kellene már írni azt a másik várostörténetet, mely nem flekkenekben, kulturpalotákban, csatornázásban és török hódoltságkori emlékekben gondolkozik, hanem egyszerűen elmondja, mi az, ami végzetesen és jellemzően meghatároz egy városfalak között tömörült emberi közösséget a világban? Mert a város kezdetben mindig lelki szükségesség volt: a nomádok összegyűltek egy téren, az agorán, vagy forumon, hogy megbeszéljék az emberi közösség időszerű ügyeit, s a tér körül felépült az időben a város. Városok mindig valamilyen emberi vitaanyag körül épülnek fel, itt is, mint mindenhol és mindenben, aminek köze van az emberhez: kezdetben volt az Ige.

Ez a színmagyar város közel félszázezer lakosával, szenvedélyesen szeret olvasni és gondolkozni. Nem véletlen, hogy a megszállás évtizedeiben ez a város volt a magyar irodalom fellegvára. Nem véletlen az sem, hogy a Bernády polgármester által nagy lelkesedéssel, vitatható szépségű és helyességű, de nemes széndáku magyar stílussal épült városházában van a legnagyobb magyar vidéki könyvtárak egyike. Nem véletlen, hogy ennek a városnak legfőbb nevezetessége nem más, mint egy könyvtárépület, a Teleki-téka. Nem véletlen, hogy a városnak voltak kitűnő festői, van két Paál László-képe, voltak és vannak országos értékű írói, nem véletlen, hogy Bolyai Farkas itt élt, tanított. S természetesen nem véletlen az sem, hogy az első ismerős, akit ismeretlenül is megismerünk reggeli közben Marosvásárhelyen, egy író: Molter Károly. Ebben a pillanatban természetesen már el is vesztette az utas szabad akaratát: Molter

karonfog, s könyörtelenül terel könyvtárak, múzeum és más szellemi látnivalók felé.

A város, minden időszerű gondja közepette, eleven, jókedvű. Szászrégen ide harminc kilométer, arrafelé kezdődik a szeretfalvi autobusz-kálvária, s ez most már tart is mindaddig, míg a dédai vonal elkészül, s ezt a nagy magyar szellemi és gazdasági központot közvetlen vasuti kocsik vissza nem kapcsolják Magyarország szellemi és gazdasági vérkeringésébe. Addig segítenek magukon, ahogy tudnak: körvastútal, autóbusszokkal, sok ügyel-bajjal, s rengeteg leleményességel. A Maros-völgye termő és gazdag: a város piaca reggel keletiesen színes és dúsan megrakott. A vendéglőben kitűnő flekkent sütnék ma is, hozzá tűrhető környékbeli bort mérnek. Teke körül láttam az ideúton nagyon biztató külsejű szőlőskerteket. A város egyfajta autarkiában él, s ennek — mint a konfliskocsis bizalmasan mondotta — megvan a jó oldala is: nem hoznak sokat ide, de nem is vihetnek el sokat innen. Az idegenjárás e nyáron rendkívüli volt. Az embereket nem riasztotta a szászrégeni közelharc az autóbusszok körül, a szállodák a nyári hetekben mindig foglaltak, a Telcki-tékát ezrek és ezrek látogatták. A városkép széles, nyugalmas. A román időt csak a Bodor Péter ezermester híres kútjának helyére épített román székesegyház hirdeti. Molter természetesen nem kegyélmez, meg kell nézni Kőrösődi Kriesch Aladár festményeit, a városi kultúrház előcsarnokában, az üvegeképeket és az orgonát is. A csizmadia-székházat kegyesen elengedi. Úgy mozog itt, sokszázéves városi emlékek között, mint a számtartó a birtokon. A dombos utcán át, ahol lakik, felvisz a Gecse Dániel utcába, ahol minden együtt van, ami ennek a városnak lelkét jelenti: a téka, a Bolyai-múzeum, a kollégiumban, a közelben a ház, ahol II. Rákóczi Ferencet beiktatták a fejedelmi székbe. Most már szigorús és rendelkezik: először a Teleki-tékába megyünk. Egy hölgy fogad, a könyvtáros katona, az épületet már kezdik tatarozni, nem olyan hulladozó és düledező, mint híre után, riadt utazók elbeszélései nyomán vártam. Magyarország

legszebb empire terme

szunnyad ebben az épületben. Szekrénytől szekrényhez járunk, a rácsok mögött az európai műveltség egyik leggazdagabb hagyatékát őrzik. Ez a külön nagyúr, aki Bécsből küldözte kincseit a könyvtárnak, nyolcszázezer forintot költött el tudományos célokra életében, a francia forradalom közepette ritka tartalmú és becses kötésű enciklopédiákra vadászott a gyűjtő szenvedélyével Párizsban és Franciaországban, gondos és részletes levelezéssel építette, vezette ezt a szívéhez nőtt tékát — melyet, úgy hallom, személyesen soha nem tekintett meg — s épített itt a magyar végeken valamit, ami megáll az időben, mint egy végvár. Egy város, melynek legfőbb jellegzetessége és zárandokhelye ez a könyvekkel és ritkaságokkal tömött empire-terem: itt kezd érteni az ember,

hogy Marosvásárhely nem „ipari gócpont”, hanem különös, elsősorban szellemi város. A hölgy egyébként, aki az autodidakta lelkes szakértelmével magyarázta a könyvtár kincseit, vigyáz ez értékekre, mikor a kijáratnál előre tessékelem, nőgat, hogy menjek csak én előre, noha — mondotta megnyugtatóan — most már nem eshet meg tolvajlás, mert a könyvtár rácsos szekrényeit kulcsra csukják.

Bolyai Farkas. Molter kulcsot húz elő nadrágzsebéből és felnyitja a református kollégium kapuját. Itthon van, otthonosan megy előre a hosszú folyosón, ahol a Tentamen szerzője élt, viaskodott, háborgott, kíváncsiskodott egy életen át. Kovács professzor megmutatja mindazt, ami e különös életből és emberből megmaradt, s ami felgyült körülötte, kegytárgyban és legendában. Emlékezetből mondja fel Bolyai tréfás-komoly tanító rigmusait, mutogatja tanulmányainak kéziratát, a páncélszekrényből, könyvritkaságok közül kiemeli e meghasonlott, nyugtalan zseni egyik csodálatos politikai távlatokat, történelmi összefüggéseket feltáró emlékiratát, melynek minden szava ma is érvényes, a magyarságra is, Európára is. Ez a lélek ma is lebeg e termekben. A kollégium tanítványai, mint valamilyen titkos szekta felesküdtjei, összetartanak és életük hosszát idehúznak; Gagyai Samu bácsi a minap dőcögött be ide háromnapos messzeségből, rázós szekeren, s elhozta — kilencven éves korában — a kollégiumnak könyvtárát és kéziratait. Ezt a sok hálás, lelkes embert Bolyai szelleme tartja együtt. Megtudom, hogy nemcsak lángeszme volt, hanem kitűnő fogai is voltak, melyeket tudatosan, kora higiéniját meghaladó szándékosan ápolta. Ezen felül verseket is írt, ezt nem tudtam. De versei rosszak lehetnek, s ő tudta ezt. S ez a szellemi ezermester, a lángész önkritikájával, idejében elégette verseit, s egy magafaragta fa-pohárban gyűjtötte össze az elhamvadt szellemi zsöngék porait. A kehelyre, latinul, ezt írta:

"Ha valami nem éri el a tökéletest: hamuvá esik"

s ezt szívleljük meg, költők és matematikusok.

Molter lakásában, mint mindenütt Marosvásárhelyen, földgázzal fűtenek, ezt csak úgy mondok, hadd irigyeljük őket. Este egy székelő kocsis visz a vártemplomhoz, ahol új freskót fedeztek fel a napokban, s a környező dombok villanegyede felé, ahol féligkész, sebtiben félbehagyott román hivatalnok-villák hosszú sora állong. Egyik a sziguranca főnökéé volt, a kocsis székelő nyugalmmal mutat az ostorvéggel az épület felé, s megjegyzi, hogy ő is adott hozzá ezer leut. A másik villa kétemeletes, félbemaradt, a szemközti gyermekmenhely gondnoka építette, alig néhányesztendő gondnoki működés után, nyilván úgy, hogy minden hónapban félretett valamit a fizetéséből, s aztán gyorsan kétemeletes villát épített, ilyen takarékos ember volt... A villák most üresek. De üres,

ami szomorúbb, a völgyben elterülő gyártelepek nagyrésze is. A románok által sebti)ben leszerelt gyárak munkássága még mindig kenyértelen, most kezdik, nagy nehézséggel megindítani az elakadt gépezetet. A városi ócskapiacon apró tárgyakat kínálnak eladásra a munkátlanok. Uram, adj békét, hogy végre építeni kezdjünk!

Alkonyodik, mikor a kocsis a sovány gebével visszaindul a város felé. Bolyai Farkas szava jár az eszemben. Igen, ami nem tökéletes, hamu lesz . . . Aki itt jár, tanulja meg és vésse szívébe ezt.

Pesti Hírlap (Budapest) 1942. szeptember 13., 5. oldal